

ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄԸ

Եօթը բլուրներուն վրայէն գիշերը
իր պայծառութիւնը կ'անցընէ թունա-
ւոր շեղրի մը պէս ու կը կաղկանձէ:
Հո՛ւ վ կայ: Զորակներուն խորը տունե-
րը անհետացեր են անհիմն զրոյցներու
պէս սա կողկողաձայն մութին մէջ ուր
հո՛ւ վ կայ: Ա՛հ կայ, ա՛հ կայ: Պողպատէ
գամերով բուքը կը սանտրէ մահաշունչ
ծառուղին: Պողպատէ գամերով բուքը
կը սկրդէ սառած լորձունքը որ պարտը-
ւած քաղաքը ծածկեց: Ընկլուզումներ,
ուրացումներ եւ հոնչիւն: Առժամաբար
կրօնքները վար կ'առնեն իրենց ցուցա-
մատը՝ մինարէն, զանգակատունը: Ա-
նիբա՛ւ, անիբա՛ւ զառիթափեր: Գերեզ-
մանաբար մը կը տապալի յանկարծ եւ
խոշոր փաթթոցը կ'անջատուի կայծե-
րով: Ընդերկուցում ու ոսկեղօծ տառե-
րուն վրայէն մոռացումը կը հոսի վար,
մոռացումը կը սառի: Այս բոլորը այս-
պէս է, այս բոլորը այսպէս կ'ըլլայ եւ
յետոյ կը վերսկսի: Ա՛հ կայ:

Տղան կը յանձնուի զառիթափին՝
հաւասարակշռութիւնը խածած: Զառի-
թափը կ'իջնայ արագօրէն եւ ցնցումնե-
րով: Կրունկները կը մխրճուին պայթող
գօղօշներու մէջ եւ խճաքարեր վատօրէն
կը խուսափին: Ծունկերը կը դողան սա
ահարեկած աղուն, սա լքուած աղուն:
Ան կ'իջնայ վերջապէս նոճի մը ոտքին
ու կը հեւայ: Գլուխը կը յանձնէ ստուե-
րին պահպանութեան ու կը հեւայ: Շու-
քերը կը ծածանին պատռած գրօշնե-
րու պէս, քանի որ կայ, գալարատանջ
բուք կայ: Տղան կը ջանայ հանդարտիլ,

կը ջանայ արհամարհել ականջներուն
խժղուքը եւ կը կծկուի, կը պզտիկնայ,
մորթին ծակերը կը դոցէ: Կը սպասէ
չնչահատ ու խռով: Աչքերը կը յամառին
չգոցուիլ, կը յամառին չտեսնել խաղա-
ղութեան եւ բերկրութեան այն բնանը-
կարները զորս երեւակայութիւնը կը
տքնի պարտադրել: Խիթեր կուգան ա-
մէն կողմէ: Մեռելի ձայն մը լսուեցաւ:
Ճիշդ մօտիկէն ոգի մը ձայնը լսուե-
ցաւ: Կարծէք հողէն, կարծէք նոճիին
բունէն ելլող անդրաշխարհային ձայն
մը լսուեցաւ.

— Ատնա՛ն, ի՛մ Ատնան. . .

Տղուն էութենէն անցան ժանգոտ
կեռեր որոնք սառած կաղկանձիւններ
էին: Պաղ ձայնը խարխափեց, յորձան-
քի մը պէս դարձաւ նոճիին չուրջ, զօրա-
ցաւ ու քսաւ.

— Ատնա՛ն, ի՛մ Ատնան. ես քեզ
փնտռեցի երկարօրէն ու չգտայ: Շրջե-
ցայ ամէն կողմ ու չնստայ: Քեզ հար-
ցուցի Արեւելքին, բայց Արեւմուտքին
ալ: Ատնա՛ն, ի՛մ Ատնան. յուսացի քեզ
գտնել այն պատուհանին առջեւ որ թէեւ
փոքր է ու գոց բայց որ երկինք կը նայի:
Եւ ահա որ քեզ կը գտնեմ նոյն փոքր ու
գոց պատուհանին դուրսի կողմը, եւ
դուն դէպ ի բանտ կը նայիս: Ատնա՛ն,
ի՛մ Ատնան. ես ուղեցի քեզ գտնել այն
ճամբուն վրայ որ երեք անգամ կը բարձ-
րանայ՝ հոգ չէ թէ տեղ մը չի տանիր:
Եւ ահա որ քեզ կը գտնեմ ճամբու մը
վրայ որ թէեւ տեղ մը չի տանիր բայց
որ երեք անգամ կը ցածնայ:

Ստուերին մէջ կծկտած տղան ըսաւ կապիկափելով.

— Ես... ես... ես չեմ...

Եւ իր ձեռքերը ըսին— «Ես Ատնանը չեմ»:

Եւ իր աչքերը ըսին — «Ես Ատնանը չեմ»:

Ձայնը շարունակեց վտանգաւոր գիշերին մէջ ուր հով կայ.

— Դուն կը պառկիս կոնակի վրայ, սպասելով որ հրաշք մը քու լքուած միսերդ հողին տակ զրկէ եւ քնանաս: Այլ-եւս միայն մեռնիլ կ'ուզես եւ զգացումներդ ծալլելով կ'իջնես անարդար զառիթափեր: Այլ-եւս միայն մեռնիլ կ'ուզես եւ ծունկի վրայ քալելով կ'իջնես լպրըծուն զառիթափեր: Այլ-եւս միայն գիշեր կ'ուզես, կ'ուզես քուն, անվերջ քուն: Ո՛վ Ատնան, բոլոր շուկաներուն վրայ ծախու ելած ողնասիւններդ տեսայ: Բոլոր շուկաներուն վրայ ծախու ելած թիւինը, թիւ տասներեք, թիւ տասնութեց սիրտերդ տեսայ: Իսկ վերջինը՝ քսանը՝ հինգ տարեկանի սիրտդ՝ յափշտակեցին ձեռքէ ձեռք: Ո՛վ Ատնան, ի՛մ Ատնան...

Յուսահատ տղան կապիկափեց ըստուերին մէջէն.

— Իմ... անունս... Համբար...

Եւ իր ձեռքերը ըսին — «Իմ անունս Համբարձում է»:

Եւ իր աչքերը ըսին — «Իմ անունս Համբարձում է»:

Ողիին ձայնը շարունակեց վատահամբաւ գիշերով.

— Ատնա՛ն, ի՛մ Ատնան. քեզ փրկողներդ երկարօրէն ու չգտայ: Երջեցայ ամէն կողմ ու չգտայ: Որովհետեւ դուն ոչ կենդանի էիր եւ ոչ մեռեալ: Ան որ միայն մեռնիլ կը ցանկայ, ան ոչ կենդանի է եւ ոչ մեռեալ: Դիտցիր որ դեռ կան արձանադրութիւններ զոր չես քակած: Դեռ կան պրկուած զսպանակներ

որոնց չես դաժար: Բա՛ց, բա՛ց կապանքները: Դիտցիր որ յոյսը կը ծնի լուսաւոր ճամբէն, յոյսը կը ծնի մթին ճամբէն: Յոյսը կը ծնի քրքիջի մը մէջէն, յոյսը կը ծնի հեկեկանքի մը մէջէն: Ես եկայ ու մեկնեցայ, բայց ան միշտ կ'ոստոստէ զիրար սեղմող ձեռքերու գորովին հետ: Ես եկայ ու մեկնեցայ, բայց կ'ուզեմ որ դուն յուսաս՝ անյուսութեանդ մէջէն: Ամէն անկիւնադարձի՝ յոյսը ծնաւ ու երեւցաւ բոլոր անոնց որոնք երկու աչք ունէին: Եւ անոնց՝ որոնք միականի էին: Եւ անոնց որոնք չիլ էին: Եւ անոնց՝ որոնք կոյր էին: Բայց դուն ոչինչ տեսար, Ատնա՛ն, ի՛մ Ատնան: Այն որ միայն մեռնիլ կը ցանկայ, ան ոչ կենդանի է եւ ոչ մեռեալ:

Տղան աւելի սեղմուեցաւ նոճիի բունին եւ ըսաւ.

— Իմ անունս Համ... Համբարձում է: Ես քեզ... չեմ...

Եւ իր ձեռքերը ըսին— «Ես քեզ չեմ ճանչնար»:

Եւ իր աչքերը ըսին — «Ես քեզ չեմ ճանչնար»:

Պաղուծիւնը հեւաց ու ձայնը շարունակեց սոյլելով.

— Անել փողոցներ շինուած են որպէս զի յոյսը աւելի շուտով գայ: Նամակներ մնացած են անպատասխանի, որպէս զի յոյսը աւելի ուժով գայ: Բոլոր, բոլոր սիրելիները մեկնած են անվերադարձ՝ որպէս զի յոյսը գայ: Կը յիշե՞ս, ծագող արեւը իր ճառագայթները նախ մեր փողոցին մէջ կը նետէր, եւ քիչ յետոյ՝ ձերինին մէջ: Կ'ըսէինք թէ անկողնէն ելլող արեւը իր տարատար կը հագնի: Որքա՛ն կը խայտայինք մեր գեղափայլ զարթօնքի պահուն: Բայց կը տեսնես որ ապագայի մասին յուսալից ըլլալը աղջամուղջին մէջ միայն արժէք ունի: Դժբաղդութեան մէջ միայն անուելութիւն է:

Ատնա՛ն, ի՛մ Ատնան. ոչ մէկ ճառագայթ կ'իյնայ շրթներուդ, մինչեւ որ երկինք չնայիս: Ոչ մէկ ջերմութիւն կը բարձրանայ հողէն, մինչեւ որ չզաղբիս ծնկաչոք մնալէ:

Ինքն իր վրայ պլորուած տղան կ'իմամայ.

— Իմ անունս Համ... Համբարձում է: Դուն զիս ուր... ուրիշին հետ... կը չփոթես...

Ձայնը շարունակեց վտանգաւոր գիշերով.

— Ատնա՛ն, ի՛մ Ատնան, քեզ փրկատեցի երկարօրէն ու չգտայ: Ուղեցի քեզ տեսնել այն ճամբուն վրայ որ երեք անգամ կը բարձրանայ, հող չէ թէ տեղ մը չի տանիր: Եւ ահա որ քեզ կը գտնեմ ճամբու մը վրայ որ թէեւ տեղ մը չի տանիր, բայց որ երեք անգամ կը ցածնայ: Դուն այլեւս միայն մեռնիլ կ'ուզես, որովհետեւ պարտուեր ենք աներեւակայելի ջախջախումով: Դուն այլեւս միայն յուսարեկումը կը ճանչնաս, որովհետեւ ջախջախուեր ենք անխոստովանելի պարտութեամբ: Բայց դուն յուսա՛, իմ Ատնան: Մեր հայրենիքին բնդերքէն ըմբոստ ճիշը բարձրացաւ, ու դուն յուսա՛: Գրոհի մեր առաջին օրերուն խոկ ինկայ՝ ու անկէ ի վեր քեզ հարցուցի Արեւելքին բայց Արեւմուտքին ալ: Կ'ուզէի բսել՝ ելի՛ր դուրս ըստուերէն, ելի՛ր վեր զառթթափէն, ելի՛ր...

Ձայնը հալեցաւ, ձայնը նուաղեցաւ: Այն որ կուգար ճիշդ մօտիկէն, կարծէք հողէն, կարծէք նոճիին բունէն, հեռացաւ անհունօրէն: Մօտակայ թիթեղի կտոր մը հովին դէմ կրկնեց նոյն ճոնչոցը — «Եագը՞ մի քուռա. եագը՞ մի քուռա»:

Տղան մնաց հոն ուր որ էր, այնպէս ինչպէս որ էր: Դեռ երկարօրէն դողը

չըջագայեցաւ իր մէջ, ցնցումներով, քմահաճոյքով: Ծալլուած մէկ ցուցամատը ակօսներուն մէջ առաւ տղան եւ բաւական ատեն կրկնեց նոյն վանկերը. «Իմ... իմ անունս Համ... բարձում է: Դուն զիս... կը... կը չփոթես... չե՛մ ճանչնար...»:

Ծառուղիին մէջ եռակայմ նաւ մը ընկղմեցաւ՝ կոտորող ճիւղերու ճարճատիւներով:

Հարթ — տափարակ: Աչքդ առածին չափ դաշտագետիներ՝ ուղիղ, միօրինակ: Փռուեր է քաղաքակրթուած հողը իր ոռոգումներով, իր գիտական բերքերով: Կանաչի եւ գորշի բոլոր երանգները պառկեր են կողք կողքի կանոնաւոր քառանկիւններու մէջ: Կանոնաւոր քառանկիւնները կը նմանին մեծ կարկրտաններու, կը նմանին արեւելեան խեղճուկ բազմոցներու: Եւ հարթ, եւ տափարակ: Քանի մը անակ եւ դղեակ մը՝ որ կը հայի երեկոյեան մթաստուերին մէջ: Հեռո՛ւն, հեռո՛ւն կայ երկար երիզը անտառին որ սեւցաւ: Երկինքը իջաւ վար, թանձրացաւ չափէ դուրս, կորսւող արեւը մրտեց ու անուանարկեց՝ եւ սպառնաց: Փոթորիկ մը կը մօտենայ: Յանկարծական լուծիւն: Եւ խոր:

Տղան նստեր է խնձորենիի մը առջեւ ու կը նայի գետակին: Ան կը հոսի դանդա՛ղ, դանդա՛ղ, դանդա՛ղ: Չի հոսի: Շուրջի թուփերը կեցած են իրենց մէկ ոտքին վրայ, եւ կը սպասեն շունչը բռնած մթնոլորտին պէս: Ոչ մէկ ճիւղ կը շարժի, ոչ մէկ աղմուկ կը բարձրանայ: Չկայ որ բարձրանայ: Ձուրը մութ է եւ շարաչուէք, քանի որ մօռայլ երկինքը թմբուկի մը կաշին կը պրկէ հերսոտ նուաղածուի մը նման, եւ սուրճը կը թափէ:

Տղան նստեր է խնձորենիի մը առ-

ջեւ ու կը նայի գետակին: Նստեր է մինակ, միւս — մինակ, պարտասած, յոգնարեկ, անդամները ջախջախուած: Իր արինստ արեւելքէն եկաւ մինչեւ հոս, ծայրագոյն արեւմուտք: Բերին մինչեւ հոս, ծայրագոյն արեւմուտք: Քալեց մինչեւ հոս, ծայրագոյն արեւմուտք: Նստեր է մինակ, միւս—մինակ: Կոպերը կ'իջնան, կը ծփան ու կ'ուզեն պառկիլ գետին վրայ: Ահարեկիչ փափսուքներ կան յօնքերուն տակ, եւ աղմուկներ՝ գլխին մէջ: Գլխին մէջ կան հարուածներ «դոնրացէք»ի: Չայն մը բարձրացաւ գետափէն, խնձորենիէն կամ հողէն: Ոգի մը ձայնը, անդրաշխարհային ձայն մը:

— Ժազօ՛, Ժազօ՛...

Երբե՛ք, երբե՛ք չհաւատաց: Չուղե՛ց բնաւ հաւատալ: Յցուեցաւ ոտքի, գիտեց չորս կողմը, վերը, վարը, եւ փնտռեց արձագանգներ: Պոռաց — «Ո՞վ է ան»: Արձագանգը չըսաւ «է ան»: Չարհուրեցաւ ու փախաւ՝ որովհետեւ ձայնը կը կրկնուէր միշտ: Կեցաւ: Ականջ տուաւ: Կրկին փախաւ: Հասաւ երկրորդ կամ ութերորդ վտանգաւոր ծառի մը մօտ, ուր կոտրած անիւ մը կար, ինչպէս նաեւ ձուկի աղ մը: Կամ չկար: Նստաւ աշնտեղ ու հեւաց: Չայնը կրկնեց առաջուան պէս իր աներեւոյթ աշխարհէն:

— Ժազօ՛, Ժազօ՛...

Համակերպէ՛: Երկինքը իր մութ սպառնալիքը քաշեց համակերպողին գլխուն վրան ալ: Աւելի թանձրացաւ, լուծիւնը կրկնապատկուեցաւ ու ձայնը սկսաւ խօսիլ մեղմ, քաղցր ու փափուկ:

— Քեզմէ բաժնուեցայ վտանգաւոր գիշերին մէջ: Գիտեմ թէ երբոր այլեւս մեր խրամը չվերադարձայ, դուն զիս փնտռեցիր, պատուակա՛ն Ժազօս: Եր-

բոր այլեւս չվերադարձայ, գիտեմ թէ ականջներդ ցցեցիր ու մտիկ ըրիր հեռաւոր հոնչիւնները երկու խրամներուն միջեւ ինկած վիրաւորներուն որոնք չէին կրնար քաշկռտուիլ: Մտիկ ըրիր եւ իմ անունս պօռացիր: Գիտեմ թէ այդպէս ըրիր, առանց տեղեակ ըլլալու որ իմ անդամներս տարտղնուած էին պատառ պատառ:

«Քեզմէ բաժնուեցայ վտանգաւոր գիշերին մէջ: Յօշոտուեցայ ակնթարթի մը ընթացքին ու այլեւս բա՛ն չգիտցայ: Բայց քեզ կը ճանչնամ, mon vieux Ժազօ, եւ գիտեմ թէ փնտռեցիր դուն զիս: Յետերուն մէջ նստած՝ ծխամորճդ խածիր եւ մայրիկիս գրեցիր — «Ձեռքէն թեթեւ մը վիրաւորուած է»: Գիտեմ թէ այդպէս ըրիր, քանի որ մենք այդպէս ըրինք ժէժէնին համար, երբոր անոր աղիքները դուրս ինկան:

«Քեզմէ բաժնուեցայ վտանգաւոր գիշերին մէջ: Եւ անմիջապէս որ կեցայ՝ քեզ փնտռեցի ցետերուն մէջ, բոցերուն մէջ: Քեզ փնտռեցի այս թէ այն կողմը, կարմիր խաչերու տակ, փշաթելերու ետին: Ժազօ, Ժազօ, քեզ ի՞նչ ըրին, իմ Ժազօս:

«Քեզմէ բաժնուեցայ վտանգաւոր գիշերին մէջ: Եւ հիմա դարձեալ քեզ կը գտնեմ փոթորիկին տակ, սպառնալիքին տակ, միւս—մինակ: Ես դողացի քու պայծառ աչքերուդ համար, քու մաքուր ակնարկիդ համար: Քեզ ի՞նչ ըրին, իմ Ժազօս...

Լսուեցան փոթորիկին առաջին եւ հեռաւոր թաւալումները: Չուկի աղը կարծէք մեծցաւ, տղան չըջապատեց, եւ բազմապատկուած անխնեք սկսան դառնալ: Թռչուն մը փախաւ շատ ցածէն եւ ահարեկած տղան կմկմաց արգահատելի ձայնով մը:

— Իմ... իմ անունս Համ... բար-

ձուժ է: Ես... ես...

Շրթները դեռ կ'ուզէին ըսել — «Ես ժաղօն չեմ»:

Հեւքերը դեռ կ'ուզէին ըսել — «Ես ժաղօն չեմ»:

Բայց ձայնը շարունակեց միշտ մեղմ, միշտ քաղցր, միշտ փափուկ.

— Քեզմէ բաժնուեցայ վտանգաւոր գիշերին մէջ: Գողացի քու պալժառ աշքերուդ համար, քու ազնուական հոգիիդ համար: Որովհետեւ դիտէի թէ անոնք զայրազնած էին, խելագարելու չափ զայրազնած: Ջարդեցին մեզ: Երէցները ջարդեցին մեզ, ժաղօ հազարներով, միլիոններով, անասուններու պէս և աւելի խժդժութեամբ: Այս սպանդին չկրցաւ դէմ դնել ոչ մէկը այն գաղափարներէն որոնց նուիրուած էինք աղէտէն առաջ: Ամէն ինչ որ գեղեցիկ էր, բարձր էր, դատապարտուեցաւ լուսթեան, անշարժութեան: Ուզեցին մեզ անբանացնել զինւորականութեան պողպատէ ճիրանին մէջ և խլացուցիչ որոտումին տակ ուժրակոծութիւններուն: Եւ մենք մեր ազնուները կրճտեցինք խուլօրէն, ատելով ամէն բան, ամէն բան: Իմ տխուր ժաղօ:

Տղան կմկմաց.

— Իմ... իմ անունս Համ...

Շրթները դեռ կ'ուզէին ըսել — «Դուն դիւ կը շփոթես ուրիշին հետ»:

Բայց անդրաշխարհային ձայնը շարունակեց նոյն քաղցրութեամբ.

— Քեզմէ բաժնուեցայ վտանգաւոր գիշերին մէջ: Երբ մեր հոգիները կը յորդէին քինախնդրութեամբ, ատելութեամբ: Անկէ յետոյ քեզ փնտռեցի ցեխերուն և տողանցքներուն մէջ: Քեզ փնտռեցի վիրապատումներու և նոյն իսկ պատուանշաններու տակ: Բայց քեզ փնտռեցի մանաւանդ գնդակահարուածներու ցիցերուն վրայ: Ժաղօս, քիմ

արի՛ ժաղօս, երբոր վերջապէս քեզ դրտայ, դուն դարձեալ քէնոտ ու դժբաղդ ես, դուն դարձեալ փոթորիկին տակն ես:

«Սպանդանոցներ կան՝ նեխութեամբ շնչահեղձ. խուցեր կան՝ մեղամաղձոտութեամբ ծանրաբեռն. բերաններ կան՝ գայթակղութեամբ գարշահոտ. ցանկութիւններ կան՝ յոգնած, բորբոսած. անցեալներ կան՝ մշուշով խխում: Նեխութիւնը կը կոշուի ատելութիւն, մեղամաղձոտութիւնը կը կոշուի ատելութիւն և բորբոսը կը կոշուի նմանապէս: Ժաղօ, ժաղօ, թո՛ղ ծերունիներու հանդէպ ունեցած ատելութիւնդ և քու լապտերդ վառէ: Լուսաւորէ՛ դարձեալ ուղիդ: Սիրէ՛, ժաղօ:

«Քեզմէ բաժնուեցայ վտանգաւոր գիշերին մէջ: Գիշերին մէջ պիտի մնաս դարձեալ եթէ ուզես հասկնալ, եթէ ուզես տեսածդ բացատրել, մտածել և խոկալ: Սիրէ՛ նախ, ժաղօ: Այն որ թունալից է և այդպէս կը մնայ՝ որովհետեւ ցեխ ու խաւար կայ՝ չուրջբոլորը, ան չպիտի սիրէր երբոր նոյն իսկ ապրէր էլտօռառօ: Կամ եթէ սիրէր իսկ՝ դինքը չպիտի օժէինք փեսայ: Անհրաժեշտ չէ մեծ ըլլալ, բայց միշտ կարելի է սիրել: Սիրէ՛ գործելու համար, յառաջանալու համար, սիրէ՛ ինծի համար, սիրէ՛ սիրելու համար:

«Քեզմէ բաժնուեցայ վտանգաւոր գիշերին մէջ: Կաշկանդեցին մեր արքան, դաշունահարեցին մեր բարի արքան: Բայց որպէս զի անգամ մը եւս այդ երաժշտութիւնը դանկտ, պէտք է սա դետակէն աւելի վեր ելլես, պէտք է խնձորենիէն աւելի բարձրանաս: Նայէ՛ երկնքին: Երկինք մը որ սեւ է, երկինք չէ: Պէտք է աւելի վեր ելլես քան փոթորիկը: Փոթորիկները միշտ գետնաբարձ են: Անոնք կ'ուզեն քանդել ինչ որ չհասկցան: Դուն լապտերդ վառէ՛, իմ

Ժապօս: Ան չի կրնար մարիլ բարձունքին վրայ, վե՛րը, վե՛րը, համբոյրին մէջ, եղբայրացումէ մը վերջ: Փոթորիկները միշտ գեանաքարչ են, Ժապօ: Անոնք կը քանդեն, կը տարադնեն, կը ցրուեն, բայց միշտ, միշտ կը փոխեն: Միայն ճամբայ մը կայ որ կը մնայ այնպէս ինչպէս որ էր: Միրանի գօտին, եւ դեռ ինչ որ լոյս է ու կը քալէ: Ժապօ, Ժապօ, քեզմէ բաժնուեցայ վտանգաւոր գիշերին մէջ, բայց յաղթենք թէ պարտունք, դուն վառէ՛, դուն վառէ՛...

Ձայնը հալեցաւ, հեռացաւ, նուաղեցաւ: Ան որ կուգար գետափէն, կարծէք խնձորենիին բունէն, քաղցրութեամբ նուաղեցաւ: «Դուն վառէ՛»ն նախ եղաւ «բուրուառէ՛», եւ յետոյ ցնդեցաւ:

Թափանցող զովութիւն մը տիրեց: Յայտնի է թէ անձրեւը ինկած էր ոչ շատ հեռուն եւ թեթեւ հով մըն էր ելած: Թուփերը իրենց երկրորդ ոտքը վար էին առած՝ հովին դէմ: Երկինքը կը բացուէր մէկ անկիւնէն եւ իր թաւալումները հետզհետէ կը խուլնային: Գիշերը կը մօտենար:

Տղան երկար ատեն մնաց հոն ուր որ էր, այնպէս ինչպէս որ էր: Կկգած՝ խնձորենիին տակ: Այն առաջին խնձորենիին՝ ուրկէ երբեք չէր հեռացած, երբեք չէր փախած, չէր իսկ ցցուած ոտքի: Շրթները ատենը անգամ մը շարժեցան, բայց ոչինչ լսուեցաւ: Դողը հետզհետէ մեղմացաւ երբոր զանդակները պատմեցին խորհրդաւոր բաներ:

Տղան ըսաւ — եթէ մարդ չպիտի ճանչնամ, ինչո՞ւ ոգի ըլլամ:

Երկար ատեն վերջ կկգած տղան դարձեալ ըսաւ — Յոյս եւ Սէր:

Ապահովաբար այս երկու բառերը իր մէջ երկարօրէն կրկնուեցան, քանի որ տղուն իրանը ցցուեցաւ, շտկուեցաւ: Եւ անցա՛ւ, անցա՛ւ, անցա՛ւ:

Ձանդակները պատմեցին խորհրդաւոր բաներ, եւ յետոյ լռեցին: Լռեցին՝ որովհետեւ երկու մեծ ագռաւներ այդ բաներուն վրայէն խոշոր խաչ մը քաշեցին՝ կռկռալով:

Տղան ըսաւ — Աշխարհի մէկ արեւելեալն մասին համար ... Եւ անոնցմով՝ որոնք իրենց էութեանը մէջ կը կրեն աշխարհի արեւելեալն մէկ մասը...

Յետոյ կանգնեցաւ:

Յետոյ կանգնեցաւ քարին վրայ, ջուրին եզերքը, եւ բազկատարած աղաղակեց դէպ ի երկինք, պաղատեցաւ հոգիէն Ժայթքող յորդ վանկերով, աննկարագրելի բարձրացումով:

— Ո՛ր վ Աստուածդ իմ, Աստուածդ իմ, նայէ՛ թշուառականներուս, գթա՛ ալիւս մեզի: Մինչեւ ո՞ւր, մինչեւ ե՞րբ այս ճամբան: Մինչեւ ո՞ւր, մինչեւ ե՞րբ այս պատիժը: Ալիւս վերցո՛ւր, վերցո՛ւր մեր վրայէն անէժքը: Հրեա՛յ Աստուած, աղերսս դէպ ի քեզ չէ որ կը բարձրացնեմ: Գիտեմ թէ սա բոլոր խաչակիր ազգերը, բոլոր եղբայրասպան եւ թշուառական ազգերը ամէնքն ալ իրենց խօսքը կ'ուղղեն քեզ, իրարու հակառակ, իրարու դէմ, հակասական: Եւ դո՛ւն ալ չես գիտեր ի՛նչպէս շարժիլ, որո՛ւն երթալ, զո՛վ թեւարկել: Աղերսս կ'ուղղեմ քեզի՛, Հայոց Անահիտ, գեղափայլ, աստուածիմաստ Անահիտ: Ի՞նչիւր կրկին հօտիդ մէջ, փառքդ զեղո՛ւ Հայորդիներուն վրայ, գրաւէ՛ դարձեալ քու թափուր բազինդ, ո՛ր վ շընորհագեղ Անահիտ: Դի՛ր, դի՛ր լուսապսակդ մեր ցնցոտիներուն շուրջ, մեր տկարութիւններուն, մեր ուրացումներուն շուրջ: Այո՛, սէրը նուազած է մեր մէջ, բայց չէ անհետացած. յոյսը նուազած է մեր մէջ, բայց չէ ցամքած: Սիրազե՛ղ Անահիտ, չո՛ղ մը, չո՛ղ մը միայն ճաճանչէ՛ եւ մենք պիտի ցցուինք

կրկին անճառելի արշալոյսին մէջ. պիտի յառնենք կրկին, որպէս թէ համբուրուած ըլլայինք ամենազօր յարալէզներէ: Շո՛ղ մը, շո՛ղ մը միայն ճանճանչէ՛ եւ մեզ ժողովէ՛ բոլոր ծովեզերքներէն, բոլոր ճամբաներէն ու բանտերէն, բոլոր լեզուներէն: Տե՛ս, տե՛ս թէ մինչեւ ո՛ւր մխրճուած է թունալից շամփուրը, եւ այն ալ՝ մեր կոնակէն: Մահամերձ ենք, Աստուածդ իմ, Աստուածդ իմ: Շտապէ՛, աճապարէ՛, ըրէ՛ ինչ որ կ'ուզես, ինչ որ աստուածները սովոր են ընել երկինքին մէջ, եւ հասի՛ր մեզ օգնութեան: Իսկ եթէ կը պահանջես որ նախ մե՛նք սկսինք, նախ ե՛ս սկսիմ, ո՛վ Անահիտ, կը խոնարհիմ քու առջեւ: Օ՛ր անհունօրէն, անհունօրէն դառնացած է իմ հոգիս, բայց պիտի սիրեմ: Անյատակ անյուսութեան մը մէջ ենք զլորուեր, բայց պիտի յուսամ:

Շունչ առաւ: Զարմանալիօրէն բաց՝ աչքերը կը խուզարկէին, կը թափանցէին երկինքը ուր զիշերը կ'իջնար: Հեկեկանք մը կար տղուն կոկորդին մէջ: Կոկորդէն աւելի լայն հեկեկանք մը: Շարունակեց.

— Եւ ես կ'աղաղակեմ դէպ ի սքանչելին: Եւ ես կը պաղատիմ անոր՝ որ երկրպագելի է: Անոր՝ որ մեծատուններուն մէջէն միակ սիրելին է: Ո՛վ Տէր, ճշմարտութիւն ունիս դուն, բայց այնպէս մը ըրէ որ ճշմարտութիւնդ վաստակաւոր ըլլայ: Ոյժ ունիս դուն, բայց այնպէս մը ըրէ որ ոյժդ վաստակաւոր ըլլայ: Ես պիտի սիրեմ, ես պիտի յուսամ, բայց ո՛վ քաղցրութիւն, ո՛վ փառահեղ Անահիտ, այս օտար հորիզոններուն մէջ...

Զայն մը բաւ.— «Իմ անունս Անահիտ չէ: Դուն գիտ ուրիշին հետ կը շփոթես»:

Համբարձումը:

Համբարձումը: Հէ՛: Սկսաւ վազ՝ մղել: Դիտել: Հոն: Ասդին: Վազվզել: Ամայութիւն: Պարապ, պարապ, ամբողջ պարապութիւն: Երբոր տղան ազաղակեց, հարցուց, պօռաց աներեւակայելի ճիշերով, նոյն ձայնը կրկնեց իր աներեւոյթ աշխարհէն — «Իմ անունս Անահիտ չէ: Ես քեզ չեմ ճանչնար»:

Լեղապատառ փախուստ: Տղան պիտի խելագարէր: Աչքերը՝ այսպէս: Զեռքերը՝ այսպէս: Յետադարձ ակնարկներ: Դողդղացող անդամներ: Ծամածուռ բերան:

«Արդեօք մեռած եմ, արդեօք ե՞ս ալ մեռած եմ». այս եղաւ իր մտածումը եւ սկսաւ միտերը կամթել, եղունգները մխրճել զիստերուն մէջ: Քանի որ կրցած էր ոգիներու հետ խօսիլ, քանի որ ճիշդ իր պատասխանները տուած էր անդրաշխարհային ձայն մըն ալ, կը կարծէր թէ ինքն ալ կ'ապրի անդէնականին մէջ: Ահաւոր ու լեղապատառ՝ կը փախչէր լալով, պօռալով: Կը սայթաքէր ու կը զարնուէր կոճղերու:

Մարմնին կոյտը փլաւ ցած պատի մը տակ եւ տղան փղձկեցաւ աղմուկով, գնցումներով, անգնդախոր անձկութեամբ: Կ'որոշուէին բառեր.

— Սո՛ւտ է, սո՛ւտ է ... ես չեմ մեռած, ես դեռ կրնամ ... յուսալ ... ես դեռ ... կրնամ սիրել ... կ'ուզեմ սիրել, սուտ է ... այս ձայները ամբողջ ... ինձմէ է որ կ'ելլան ... ես եմ ... խօսողը միայն ես եմ ... տարակուսեցայ ... անդէնական չկա՛յ ... մայրի՛կ, մայրիկ ... զսպեցէք սա զլուխս ... ես չա՛տ եմ տառապեր, շատ եմ չարչարուեր ... չա՛տ ... ես չա՛տ եմ ...

Լացաւ դառնօրէն:

Շողիքը կ'իջնար իր ձեռքին վրայ: Գիշեր:

ՇԱՀԱՆ ՇԱՀՆՈՒՐ

Փարիզ